

Research Paper

Challenges Facing China for Its Extensive Presence in the Middle East

Abbas Salahshoor¹, Afshin Mottaghi^{*2}, Amir Gandomkar², Hosein Solaimani³

1. PhD student in political geography, Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
2. Full Professor of Political Geography, Khorazmi University of Tehran, Tehran, Iran
3. Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
4. Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 504-522

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Geopolitics, Geoeconomic, China, Middle East, Persian Gulf*

Abstract

China, which was one of the least developed countries in the 20th century, after extensive reforms in 1979, entered the path of serious economic development and was recognized as an emerging economic power in the world since 2000. After 23 years have passed since then, China has become an important factor in the world with its high gross domestic product and as a commodity production factory in the world, as well as a huge need for energy and introducing itself as a big investor. Creation, especially in regions with a special geopolitical and geoeconomic position. Among these countries, we can mention the countries of the Middle East and especially the Persian Gulf region, which have a large energy capacity to be present and invest and export energy to China. The Middle East region, with its many advantages, such as energy and special geographical location, etc., is one of the regions of interest to China. But being in the complex region of the Middle East always has challenges for actors, especially emerging powers such as China, which this article tries to address. In this regard, the author tries to find the answer to the following basic question with an analytical-descriptive method in this article: What are the challenges facing China's extensive presence in the Middle East region? The data of this research has been collected in a library-document way.

Citation: Salahshoor, A., Mottaghi, A., Gandomkar, A., Hsein Solaimani, H. (2024). **Challenges Facing China for Its Extensive Presence in the Middle East.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (56), 504-522
DOI: 10.22034/jgeoq.2024.421925.4073

* **Corresponding author:** Afshin Mottaghi, **Email:** a.mottaghi@khu.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Entering the third decade of the 21st century, China is the world's second largest economic power after the United States, and is now the leading trading partner of most countries in the world. It has an economy intertwined with the global economy, especially Western countries centered on the United States. Despite its extensive economic relations with the West, China has geopolitical competition with them. Therefore, it has adopted an independent and unique geopolitical and geoeconomic policy in order to have a broad presence in different regions of the world, which is in line with the energy needs of its industry, as well as consumer markets and communication corridors. Currently, the Middle East region, especially the Persian Gulf, has also received special attention from China, and the country is trying to enter this region through the "Belt and Road Initiative". As China's presence in the Middle East, especially in the Persian Gulf region, which is an energy center on the one hand and the presence of regional powers such as Iran and Saudi Arabia on the other, is becoming more prominent. This country is also facing challenges that it is increasingly facing as it expands its presence in the said region. Therefore, in this article, the authors are trying to analyze the geopolitical challenges of China's extensive presence in the Middle East. The present article aims to answer the following basic question: What challenges are there to China's extensive presence in the Middle East?

Methodology

This research, using an analytical-descriptive method and using data collected in a library-documentary manner, tries to examine the challenges facing China in its extensive presence in the Middle East.

Results and Conclusion

China is a country with a large, dynamic economy and high gross national product and a need for energy, investment, and more consumer markets. Therefore, energy regions, regions with good economic conditions with medium and high purchasing power, and special geopolitical-geoeconomic positions are always of interest to this country. There are challenges in the development of China's presence in the Middle East that lead to China's slowing down and

sometimes caution in this area. Some actors and countries believe that Chinese industries such as steel, iron and steel, and automobile manufacturing can be a threat to similar products in other countries due to China's cheap labor and low costs. There is also a kind of pessimism in the form of Chinese investments. Some experts believe that the Belt and Road Initiative project and other Chinese contracts in the form of Chinese investments in countries, especially developing ones, will cause the colonization of these countries in the form of bank debts and the inevitability of these countries to cede many privileges to China. If the projects are not profitable, the mentioned countries will have to pay the losses caused by the investment. Due to the security and political conditions in the Middle East, this issue is likely and worrying. This concern is fueled by the Chinese side's insistence on not publishing the text of the contracts. Also, in many Chinese projects, skilled and semi-skilled Chinese manpower is present in the destination countries, which prevents employment, which is the most important goal and driver of development for the countries in the region. This concern is much more tangible for countries such as Iran and Iraq, etc. China's extensive presence in the Middle East has naturally caused concern for the United States as the hegemonic power in the region, and this concern will increase day by day. Therefore, China is trying not to show itself as a threatening power to the United States by being soft on economic issues and not having political and security challenges with the United States. China's compliance with US sanctions against Iran is itself an obstacle to the development of projects such as the Belt and Road Initiative, and if Iran is excluded from this project, China will face huge threats and costs. In addition, the political and security conditions of the Middle East and the presence of countries with conflicting ideas and interests such as Iran-Israel and Iran-Saudi Arabia and the Persian Gulf countries are themselves a major challenge for China in deepening its trade and political relations with the countries of the region. In China's calculations, Iran will remain open for an indefinite period under sanctions and confrontation with the United States, and as a result, it will be sensitive to getting close to this country, and now the cost of unilateral closeness to the Arabs will be much less than the cost of continuing closeness and supporting Iran. Overall, the negative perception of the type and

form of Chinese investments and exports, the presence of the powerful American hegemony, and China's decades-long policy of balancing between rival and hostile powers in the Middle

East should be considered the main factors in creating challenges to China's extensive presence in the Middle East, which China is trying to reform its policies and circumvent these issues.

References

1. Agnew, John (2004), *Geopolitics; Re-visioning World Politics*, Routledge.
2. Blouet, Brian (2001), *Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century*, Reaktion Books.
3. Bozorgmehri, Majid and Maryam Mirzaei (2017), China's Presence in the Persian Gulf; Political and Strategic Consequences, *Quarterly Journal of International Political Research*, Issue 31, Summer, pp. 30-1. [In Persian]
4. Chaziza, Mordechai (2023/01/11), Will Great Power Competition Divide the Gulf? The National Interest, Retrieved at: <https://nationalinterest.org/feature/will-great-power-competition-divide-gulf-206096>.
5. Cohen, S. B (1986), Global Geopolitical Change in the Post-Cold War era. *Annals of the Association of American Geographers*, 81, 551-580.
6. Cohen, Saul, B (1994), Geopolitics in the New World Era, The paper in book: *Reordering the World*. Edited by: George J. Demko and William B. Wood.
7. Dalby, Simon (1998), *Ecological Metaphors of Security: World Politics in the Biosphere, Alternatives: Global, Local, Political*, Volume 23, Issue 3, <https://doi.org/10.1177/030437549802300302>.
8. Dodds, Klaus (2000), *Geopolitics in a changing world*, Addison-Wesley.
9. Ebrahimi Far, Tahereh and Mirsaeed Hedayati, (2015), China and the Gulf Cooperation Council after the Cold War; From Economic Power to Political Influence, *Journal of Political Science*, Year 10, Issue 3, Summer, pp. 40-7. [In Persian]
10. Farhnakian, Farshid (03/10/1401), The Impact of China's Geostrategy in Saudi Arabia on Iran, Retrieved from: <https://www.aftabeyazd.ir/253>. [In Persian]
11. Fuller, Graham (1994), *Qiblah-e-Alam: The Geopolitics of Iran*, translated by Abbas Mokhbar, Tehran: Markaz Publishing House. [In Persian]
12. Karimipour, Yadoleh (2001), *An Introduction to Iran and Its Neighbors (Sources of Tension and Threat)*, Tehran: Jihad Daneshgahi, Alborz Province Branch (Khwarazmian). [In Persian]
13. Lacoste, Yves (2012), *From Geopolitics to the Perspective of "Culture of Geography"*, translated by Siros Sahami, Mashhad: Papi Publishing House. [In Persian]
14. Mehr News Agency (12/05/1401), What is China's Strategy Towards the Persian Gulf Countries? Retrieved from: <https://www.mehrnews.com/news/555107> راهبرد-شین-در-قبال-کشورهای-خلیج-فارس-1/ -چیست. [In Persian]
15. Mojtahedzadeh, Pirouz (2013), *Political Geography and Geographical Policy*, Tehran: Samat Publications. [In Persian]
16. Mokhtari-Hashi, Hossein (2018), Explaining the Concept of Geoeconomics (Geopolitical Economy) and Recommendations for Iran, *Geopolitics Quarterly*, Year 14, Issue 2, Summer, pp. 56-82. [In Persian]
17. O'Tuathail, Gearóid (1996), *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, University of Minnesota Press.
18. OICA (2019), 2019 Production Statistics, International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA), Retrieval at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2019-statistics/>.
19. Richter, Felix (2021/05.04), China Is the World's Manufacturing Superpower, Statista, retrievable at: <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>.
20. Richter, Wolf (2021/02/08). US Trade Deficit in 2020 Worst since 2008, Goods Deficit Worst Ever Despite First Ever Petroleum Surplus. Services Surplus Drops Again, Wolf Street, and Retrieval at: <https://wolfstreet.com/2021/02/08/us-trade-deficit-in-2020-worst-since-2008-goods-deficit-worst-ever-despite-first-ever-petroleum-surplus-services-surplus-drops-again/>.

21. Verma, Nidhi & Shu Zhang (2021/03/08), Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption, Reuters, Retrievable at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis-idUSKBN2B00OL>.
22. Wong, Erebus, Lau Kin Chi, Sit Tsui & Wen Tiejun (2017), One Belt One Road, Monthly Review, Volume 68, Issue 08 (January 2017). Retrievable at: <https://monthlyreview.org/2017/01/01/one-belt-one-road/>.
23. Workman, Daniel (2021), Top 15 Crude Oil Suppliers to China, World's Top Exports. Retrievable at: <https://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>.

مقاله پژوهشی

چالش‌های پیش‌روی کشور چین جهت حضور گسترده در خاورمیانه

عباس سلحشور - دانشجوی دکتری، جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

افشین متقی* - استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی تهران، تهران، ایران

امیر گندمکار - گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

حسین سلیمانی - استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۵۲۲-۵۰۴</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>کشور چین که در قرن بیستم جز کشورهای کمتر توسعه یافته بود، پس از اصلاحات گسترده از سال ۱۹۷۹ در مسیر توسعه جدی اقتصادی قرار گرفت و از سال ۲۰۰۰ میلادی بعنوان یک قدرت اقتصادی نوظهور در جهان شناخته شد. با گذشت ۲۳ سال از آن موقع، حالا چین با تولید ناخالص بالا و بعنوان کارخانه تولید کالا در جهان و نیز نیاز بسیار زیاد به انرژی و معرفی خود بعنوان یک سرمایه‌گذار بزرگ، به بازیگری مهم در جهان بدل شده است که میل به نقش‌آفرینی بویژه مناطق با موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی دارد. از جمله این کشورها می‌توان به کشورهای خاورمیانه و علی‌الخصوص حوزه خلیج فارس اشاره نمود که ظرفیت انرژی زیادی برای حضور و سرمایه‌گذاری و صادرات انرژی به چین دارند. منطقه خاورمیانه با دارا بودن مزیت‌های فراوان از جمله انرژی و موقعیت جغرافیایی خاص و غیره یکی از مناطق مورد توجه کشور چین است. اما حضور در منطقه پیچیده خاورمیانه همواره چالش‌هایی برای بازیگران بویژه قدرت‌های نوظهور نظیر چین دارد که در این مقاله سعی بر آن است تا به آنها پرداخته شود. در این راستا نگارنده با روشی تحلیلی-توصیفی سعی دارد در مقاله حاضر به پاسخ سوال اساسی ذیل دست یابد: چه چالش‌های پیش‌روی حضور گسترده چین در منطقه خاورمیانه وجود دارد؟ داده‌های این پژوهش به شیوه‌ای کتابخانه‌ای-اسنادی گردآوری شده است.</p>
<p>واژه‌های کلیدی:</p> <p>ژئوپلیتیک، ژئواکونومی، چین، خاورمیانه، حوزه خلیج فارس.</p>	

استناد: سلحشور، عباس؛ متقی، افشین؛ گندمکار، امیر؛ سلیمانی، حسین (۱۴۰۳). چالش‌های پیش‌روی کشور چین جهت حضور گسترده

در خاورمیانه. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۶). صص: ۵۰۴-۵۲۲

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.421925.4073

مقدمه

چین از جمله کشورهایی است که دارای یک سیر تغییرات توسعه‌ای و سیاسی قابل توجه از اواسط قرن بیستم تا سال ۲۰۲۳ میلادی بوده که طبق برآوردها این روند ادامه نیز خواهد داشت. بر روی کار آمدن جمهوری خلق چین و حزب کمونیست و ایجاد نظام برنامه‌ریزی شده تا سال ۱۳۷۹ میلادی و سپس اصلاحات گسترده در چین و انطباق ساختار اقتصادی و تجاری کشور با جهان، منجر به رشدی مداوم و قابل توجه در این کشور شد که در ابتدای قرن ۲۱ چین را در زمره قدرت‌های نوظهور جهان قرار داد. با ورود به دهه سوم قرن بیست و یکم، چین پس از ایالات متحده دومین قدرت اقتصادی جهان است که هم‌اکنون شریک اول تجاری بیشتر کشورهای جهان است و اقتصادی در هم تنیده با اقتصاد جهانی و بویژه کشورهای غربی با محوریت آمریکا دارد. کشور چین برغم روابط گسترده اقتصادی با غرب دارای رقابت ژئوپلیتیکی با آنها است. لذا سیاست ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی مستقل و منحصر به فردی را در راستای حضور گسترده در مناطق مختلف جهان در پیش گرفته است که در راستای تامین انرژی مورد نیاز صنعت خود و نیز بازارهای مصرف و همچنین کریدورهای ارتباطی است.

در حال حاضر منطقه خاورمیانه بویژه خلیج فارس نیز به شکلی خاص مورد توجه چین قرار گرفته است و این کشور در قالب طرح «ابتکار کمربند و جاده»^۱ سعی در ورود به این منطقه را دارد. کشور چین به صورت همزمان در سه کریدور شمالی، مرکزی و جنوبی آسیای غربی یعنی آسیای مرکزی-قفقاز، ایران-عراق-سوریه-لبنان و نیز حوزه خلیج فارس در حال فعالیت و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، انرژی، کشاورزی، صنایع و غیره است. نمونه آن را می‌توان در همکاری نزدیک با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و سرمایه‌گذاری در مسیر جاده ابریشم، قرارداد ۲۵ ساله با ایران، توافق نفت در برابر بازسازی با عراق، همکاری انرژی و بازسازی با سوریه، خرید نفت از حوزه خلیج فارس و ارسال نیروی کار به حوزه خلیج فارس و نیز سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف صنعتی و خدماتی کشورهای این منطقه است. در مسیر پررنگ شدن روز به روز حضور چین در خاورمیانه و بویژه در منطقه خلیج فارس که مرکز انرژی از یکسو و حضور قدرت‌های منطقه‌ای مانند ایران و عربستان است از سوی دیگر، این کشور با چالش‌هایی نیز مواجه است که به موازات گسترش حضور خود در منطقه مذکور بیشتر با آنها روبرو می‌شود. لذا در این مقاله نگارندگان در تلاش‌اند تا به تحلیل چالش‌های ژئوپلیتیکی حضور گسترده چین در خاورمیانه بپردازد.

چهارچوب مفهومی و نظری تحقیق

ژئوپولیتیک حاصل تأثیر مؤلفه‌های فضای جغرافیایی بر قدرت و رقابت بازیگران است، که در چارچوب تحول رویکردهای فضایی، عرصه‌های جدیدی را پیش‌روی بازیگران قرار می‌دهد و سبب تغییر مراکز قدرت از یک منطقه به منطقه دیگر در جغرافیای جهانی می‌شود. بازیگران به‌عنوان بخشی از واقعیت‌های فضای جغرافیایی به دنبال هژمونی در این فضاها هستند. فریدمن ژئوپولیتیک را درک عمیق رابطه جغرافیا و قدرت می‌داند. برداشت ما از ژئوپولیتیک گامی فراتر می‌رود و مدعی فهم عمیقی از جغرافیا و قدرت است به گونه‌ای که شما را به انجام دو امر توانمند می‌سازد: اول این که این برداشت به شما کمک می‌کند نیروهایی را که به سیاست بین‌الملل شکل خواهند داد درک کنید و نیز نحوه و چگونگی انجام این کار را بشناسید. دوم این که چنین تلقی از ژئوپولیتیک به شما امکان می‌دهد تا آن چه را که حائز اهمیت است را از آن چه که اهمیتی ندارد مورد شناسایی و تمایز قرار دهید (فریدمن، ۲۰۱۷).

تاکنون از دانش واژه ژئوپولیتیک تعاریف و تفاسیر مختلف علمی و کاربردی گوناگونی به عمل آمده که به نوعی مخرج مشترک همه آن‌ها روابط متقابل جغرافیا (در مقیاس‌های مختلف) و سیاست در قالب مناسبات قدرت است. به عقیده کوهن: ارتباط قدرت سیاسی بین‌المللی با مناسبات جغرافیایی را ژئوپولیتیک می‌گویند (Cohen, 1986). ژئوپولیتیک آمریکایی کوهن در تعریفی دیگر معتقد است که: ژئوپولیتیک مطالعه کاربردی روابط فضای جغرافیایی با سیاست است که تأثیر دو جانبه الگوهای فضایی، اشکال و ساختارها را با عقاید سیاسی و سازمان‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد (Cohen, 1994: 17). تیلور به روابط میان دولت‌ها تأکید می‌کند

کند و معتقد است که «ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت بین کشورهای جهان، بویژه روابط بین قدرتهای بزرگ و اصلی» (Taylor, 1994: 330). اُتوا فضا سازی سیاست‌های بین‌المللی به‌وسیله مراکز قدرت و دولت‌های سلطه‌گر را ژئوپلیتیک می‌داند (Thuatail, 1996: 45). گراهام فولر در این زمینه می‌گوید: ژئوپلیتیک بخشی از یک فن قدیمی است که در حقیقت کلاسیک خود، بر جغرافیا به‌عنوان عامل تعیین کننده رفتار دولت تاکید می‌کند (فولر، ۱۳۷۳: ۱۰).

لاکوست ژئوپولیتیک را رقابت قدرت و کشمکش بر سر مسائل مربوط به سرزمین‌ها می‌داند. وی دربارهٔ این مفهوم می‌نویسد: «من چیزی را ژئوپلیتیک می‌نامم که با رقابت و تقابل قدرت بر روی (و برای) سرزمین مرتبط باشد» (لاکست، ۱۳۹۱). اما این تعریف امروزه در برابر موضوعات و مسائل متعدد و متفاوت و بسیار پیچیده کمی ناقص به نظر می‌رسد، زیرا در عصر حاضر موضوعات، مسائل و چالش‌های ژئوپولیتیکی فراوانی هستند که می‌تواند الزاماً سرزمین و مسائل مربوط به سرزمین نباشد. امروز می‌توان بنیاد ژئوپولیتیک را بر سیاست‌های جهانی مربوط به رقابت قدرت‌ها یا مطالعه روابط رقابتی میان قدرتها دانست. عامل رقابت می‌تواند سرزمین و موقعیت سرزمینی تا رقابت بر سر منابع، بازار، محصولات و کالاها، ایدئولوژی و غیره باشد. به زبان دیگر، ژئوپولیتیک عبارت است از: مطالعه رقابت قدرت‌ها برای سلطه بر منطقه یا جهان، بر اساس امکاناتی که جغرافیا در اختیار هر یک می‌گذارد، یا امکاناتی که هر یک از قدرت‌ها در رقابت با دیگری از محیط جغرافیایی دریافت می‌کند. ژئوپولیتیک از رابطه میان سه عنصر اصلی به وجود می‌آید که عبارت است از: «رقابت» که مولد سیاست است، «قدرت» که پدیده‌ای سیاسی است و «جغرافیا» که فضای لازم را در اختیار می‌گذارد (مجتهدزاده، ۱۳۹۲). از منظر دادز: «ژئوپلیتیک» رویکرد ویژه‌ای به سیاست‌های جهانی است که بر اهمیت سرزمین و منابع تأکید می‌نماید» (Dodds, 2000: 162). از سوی دیگر، «ژئوپلیتیک» به طور گسترده‌ای در باره روش‌های قرائت و نگارش فضای سیاسی جهان بحث می‌کند. به عبارتی دیگر ژئوپلیتیک در باره پیش فرض‌ها و اسرار جغرافیایی که سیاستمداران و سیاست‌گذاران برای تشخیص اهمیت مکان‌ها در ساخت و مشروعیت بخشی به سیاست‌ها به کار می‌گیرند بحث می‌نماید.» (Dalby, 1998: 309). لذا تعریف ژئوپلیتیک تنها به حوزهٔ بین‌المللی و فراکشوری محدود نیست؛ بلکه بر اساس این تعریف ژئوپلیتیک موضوع‌های مورد مطالعهٔ خود را نه تنها در حوزهٔ روابط بین‌الملل و در مقیاس کروی، بلکه در قلمروهای ملی، ناحیه‌ای و ... نیز در بر می‌گیرد. در واقع ژئوپلیتیک، تجسم جهان به لحاظ مناطق جغرافیایی، منابع طبیعی و دسترسی به دریاها توسط کشورهایی است که در رقابت با سایر کشورها برای دستیابی به این مناطق و منابع در تلاش بوده و هستند (Clapsa, 2006). اما با وجود این تنوع در درک، گرایش‌ها و اهداف ژئوپلیتیک، یک استمرار مهمی نیز در روند تحولی مفهوم ژئوپلیتیک دیده می‌شود: تم‌های پایدار جغرافیایی که از طریق گفتمان ژئوپلیتیک از مبدأ خود در اروپای رنسانس جریان دارد و جهان را یک نهاد واحد می‌بیند و کشورهای سرزمینی، بازیگران در سیاست‌های جهانی‌اند که به دنبال استراتژی‌های تفوق جهانی می‌باشند (Agnew, 2003). سیاست‌های ژئوپلیتیک به دنبال ایجاد کنترل ملی یا امپریالیستی بر فضا و منابع، جمعیت و ظرفیت‌های اقتصادی است (Blouet, 2001: 7).

ژئوپلیتیک شامل سه عنصر جغرافیا، سیاست و قدرت است. اقتصاد از طرفی یکی از ابعاد فضای جغرافیایی و از طرف دیگر یکی از ابعاد قدرت است. ژئوپلیتیک به طور ذاتی در دو عنصر از سه عنصر تشکیل‌دهنده خود یعنی جغرافیا و قدرت با اقتصاد پیوند خورده و به آن توجه می‌نماید. بنابراین چنانچه با اقتصاد و سیاست پیوند بخورد و با جغرافیا نیز عجین شود، در حوزه ژئوپلیتیک قرار می‌گیرد که در این حالت ژئواکونومی به عنوان بُعد اقتصادی ژئوپلیتیک شکل می‌گیرد که در زیر مجموعه جغرافیای سیاسی قرار دارد. با اینکه از نظر نسبت، ژئواکونومی شاخه‌ای از ژئوپلیتیک است، ولی تفاوت‌هایی با آن دارد و بازیگران متعددی در آن درگیر می‌وند که بر پیچیدگی این رویکرد می‌افزاید. ابزارهای مورد استفاده در ژئواکونومی نیز علاوه بر تعدد و تنوع زیاد، عمدتاً از نوع ابزارهای قدرت نرم بوده بر پیچیدگی نظام بین‌الملل می‌افزایند (مختاری‌هشی، ۱۳۹۷: ۵۶).

به باور لوتواک: و امروزه در سدهٔ بیست و یکم، به نظر می‌رسد تمامی افراد بشر بر این اعتقادند که روش‌های اقتصادی جایگزین روش‌های نظامی گردیده و در همین جهت سرمایه‌های قابل‌مصرف به‌جای توان نظامی، نوآوری‌های غیرنظامی به‌جای پیشرفت‌های فنی نظامی و بازارها به‌جای پادگان‌ها و پایگاه‌ها قرار گرفته‌اند (Luttwak, 2004: 22). این تغییر جهت‌ها و ارتباط مفاهیم جدید با یکدیگر، نشان‌دهنده شروع یک عصر ویژه در سدهٔ بیست و یکم است که از آن با به عنوان ژئواکونومیک نام می‌برند. کریمی‌پور معتقد است، زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی دولت - ملت‌ها در گرو مسائل جغرافیایی باشد، اقتصاد

جغرافیایی یا ژئواکونومیک شکل می‌گیرد (کریمی‌پور، ۱۳۸۰: ۲۰). ژئواکونومیک رویکردی در تحلیل مسائل بین‌المللی به‌ویژه رقابت دولت‌های بزرگ در مناطق حساس جهانی است که در آن به جغرافیا قدرت و اقتصاد در تعامل با یکدیگر توجه می‌شود (مجتهدزاده، ۱۳۹۱: ۵). از نظر بلکول و هاریس^۱، ژئواکونومیک عبارت است از: استفاده از ابزارهای اقتصادی برای ارتقا و محافظت از منافع ملی، ایجاد نتایج ژئوپولیتیکی مفید و تأثیر سایر عملکردهای اقتصادی در اهداف ژئوپولیتیکی کشور (Blackwill and Harris, 2016). بنابراین ژئواکونومی اثرگذاری عوامل یا زیربناهای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه‌ای و جهانی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و رقابت‌های قدرتی و اثرگذاری این عوامل در ساختار شکل‌گیرنده ژئوپولیتیک منطقه‌ای یا جهانی را مطالعه می‌کند (مجتهدزاده، ۱۳۹۱: ۱۳۰). با بررسی پژوهش‌های جغرافیدانان انسانی و سیاسی در زمینه معنا و مفهوم ژئواکونومی می‌توان به این واقعیت دست یافت که در تعاریف تمام جغرافیدانان سیاسی سه مؤلفه مشترک از ژئواکونومی می‌توان یافت که عبارت است از: جغرافیا، اقتصاد و قدرت.

در این مقاله به تحلیل ژئوپولیتیکی حضور چین در خاورمیانه با محوریت ژئواکونومی و سیاسی پرداخته شده است. چین به عنوان قدرتی با بعد برجسته اقتصادی مورد تحلیل این مقاله است که با پیش‌روی در حوزه اقتصادی در منطقه، لوازم سیاسی و امنیتی در منطقه را نیز پیگیری کرده و در آینده بیشتر درگیر مسائل سیاسی منطقه نیز خواهد بود که البته در این مسیر با چالش‌هایی مواجه است.

تحلیل یافته‌های تحقیق

کشور چین کشوری با اقتصاد بزرگ، پویا و تولید ناخالص ملی زیاد و نیاز انرژی و سرمایه‌گذاری و بازارهای مصرف بیشتر است. لذا مناطق انرژی، مناطق دارای وضعیت اقتصاد خوب با توان خرید متوسط و بالا، موقعیت‌های ژئوپولیتیکی-ژئواکونومیکی خاص همواره مورد توجه این کشور است. منطقه خاورمیانه بویژه حوزه خلیج فارس یکی از مناطق ویژه مورد توجه کشور چین است. اما حضور گسترده چین در بخش انرژی و ارتباطات و حمل و نقل و سرمایه‌گذاری و در نتیجه پیدا کردن نقش و نفوذ ژئوپولیتیکی موثر در این منطقه همواره با چالش‌هایی مواجه است که موضوع این مقاله می‌باشد.

• انگاره نفوذ و استعمار نوین توسط چین

برخی تحلیلگران، طرح «یک جاده یک کمربند» را طرحی در راستای توسعه جهانی شدن با الگوی چینی می‌دانند، که قصد دارد نظم اقتصادی جهان را از نو صورت‌بندی کند و کشورها و شرکت‌ها را در مدار اقتصاد چین قرار دهد. در شرایطی که رشد اقتصادی چین کند شده‌است، صنایع سنگین همچون فولاد و سیمان بیش از نیاز بازار چین، محصول تولید می‌کنند؛ بنابراین، چین برای تداوم فعالیت اقتصادی اش به بازارهای جهانی، به خصوص در کشورهای در حال توسعه، نظر دارد. این مسئله می‌تواند چشم‌انداز برخی کشورهای خاورمیانه مانند ایران به عنوان یک صادرکننده فولاد و سیمان را مورد تهدید جدی قرار دهد.

برخی ابتکار کمربند و جاده را طرحی بزرگ‌تر از طرح مارشال، که ایالات متحده آمریکا پس از جنگ جهانی دوم به اجرا درآورد، می‌دانند. در شرایطی که آمریکا تحت ریاست جمهوری دونالد ترامپ از شراکت ترنس-پسیفیک فاصله گرفت، چین کوشید تا طرح خود را به اجرا درآورد. چین اهداف بلندی دارد که حتی برای تحقق آن حاضر است در زیرساخت‌های کشورهای دچار فساد و بحران سرمایه‌گذاری کند. تام میلر، نویسنده کتاب «رؤیای آسیایی چین: ساخت امپراتوری در طول راه ابریشم نو» می‌گوید ابتکار چین شروع به ارائه زیرساخت‌های مفید، ایجاد مسیرهای تجاری نو و اتصال بهتر در آسیا کرده‌است (Miller, 2017: 112). البته این امر طرح رقابت‌هایی را نیز برمی‌انگیزد. در شرایطی که چین در توسعه بندر گوادر پاکستان برای اتصال به اقیانوس هند سرمایه‌گذاری می‌کند، ژاپن و هند، متقابلاً، قبل از تحریم‌ها در بندر چابهار ایران اقدام به سرمایه‌گذاری کردند تا بتواند به بازار آسیای مرکزی دست یابد. همچنین، روسیه می‌کوشد با توسعه تجارت با ایران از طریق بنادر مخاچ‌قلعه و آستاراخان در کناره دریای خزر به بازار آسیای جنوبی و جنوب غربی دست یابد (Trickett & Thomas, 2017/03/23).

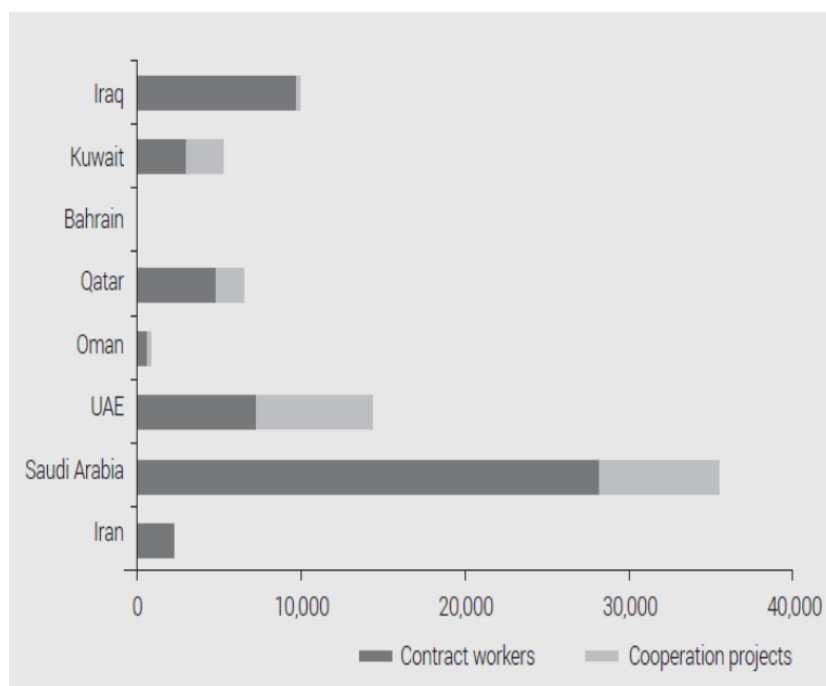
این انتقاد از جانب هند به ابتکار کمربند و جاده مطرح شده است که قراردادهای منعقد شده توسط چین با دیگر کشورها شفاف نیست و هزینه مشارکت در طرح‌های توسعه زیرساخت‌ها به صورتی است که کشورها قادر به بازپرداخت دیون خود نیستند. با این حال، استقبال از طرح چین نشان می‌دهد که عده اندکی به این هشدار توجه کرده‌اند (Miglani, 2017/05/14). طبق برآوردها، بیش از نیمی از کشورهای که این طرح را پذیرفته‌اند، نظیر لائوس، سطح اعتباری پایین‌تر از میزان سرمایه‌گذاری پروژه‌ها دارند و قادر به بازپرداخت دیون خود نیستند. به خصوص کشورهای آسیای مرکزی، که یک بخش اساسی طرح می‌باشند، دچار اقتصاد ضعیف و ناپایدار، حکومت فقیر و فساد هستند (Perlez & Huang (2017/05/13)). همچنین، با توجه به ضعف اقتصادی و ناپایداری سیاسی در برخی از کشورهای هدف این طرح، بیم آن می‌رود که پروژه‌ها هرگز به سطحی از سودآوری نرسد که منجر به جبران سرمایه‌گذاری انجام شده از سوی چین گردد و این کشور متضرر شود. به گفته منابع دولتی چین ایده یک کمربند یک جاده دربرگیرنده حدود سه هزار پروژه است. اکثر این پروژه‌ها شامل ایجاد امکانات زیربنایی است تا بدین وسیله فرایند تجارت تسهیل شود. ایده یک کمربند یک جاده بر روی پروژه‌هایی متمرکز است که به جای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به پول بانک‌های تجاری چینی وابسته است. بدین ترتیب پروژه‌ها به شکلی آغاز می‌شود که کشورهای مشارکت‌کننده پولی را به صورت وام از سوی چینی‌ها دریافت کرده و به آنها مقروض می‌شوند. برخی معتقدند تمرکز ایده یک کمربند یک جاده بر روی پروژه‌های زیربنایی به دلیل تولید بیش از ظرفیت صنعتی در این کشور است و عقب نشینی‌های اقتصادی اخیر پکن باعث شده تا به دنبال راهی برای بازپرداخت وام‌های شرکت‌های اقتصادی چین (که عمدتاً دولتی هستند) باشد. به اعتقاد دولت چین پروژه‌های اقتصادی در کشورهای خارجی راهی ساده برای تضمین پروژه‌های آتی و به کاهش رساندن ضرر این شرکت‌ها است.

اجرای پروژه به صورت اعطای وام باعث شد که برخی کشورهای مشارکت‌کننده در این طرح دچار تردید جدی شوند. نگرانی مذکور در دومین نشست یک کمربند یک جاده که ماه آوریل در چین برگزار شد خود را نمایان ساخت. چندین هیئت که پیشتر در اولین نشست شرکت کرده بودند از حضور خودداری کردند و نگرانی‌های خود درباره استانداردهای غیراخلاقی و قرض‌های ایجاد شونده (تحت عنوان وام) را تحت عنوان یک عامل فشار از سوی چین مطرح کردند. نخست وزیر مالزی نیز پیش از خارج شدن کامل از مذاکرات مجدد برای ساخت خطوط لوله و راه آهن به ارزش ۲۳ میلیارد دلار توافقات ابتکار یک کمربند یک جاده را «معاهده‌هایی نابرابر» و «نسخه جدیدی از استعمار» خواند. البته کشورهایی نیز هستند که پیشتر هزینه این مشارکت را پرداخته‌اند. ناتوانی سریلانکا در بازپرداخت وام ۸ میلیارد دلاری بابت بندر هامبانتوتا در سال ۲۰۱۷ باعث تغییر قرارداد به شکل اجاره مدیریت این بندر به چینی‌ها به مدت ۹۹ سال شد. ماهاتیر محمد، نخست‌وزیر سابق مالزی، شرایط ابتکار کمربند و جاده را برای اکثر کشورها بسیار سخت دانست و به کشورها توصیه کرد از پیوستن به این نوع همکاری اجتناب کنند (Gerstl, 2020: 122).

در کشور ایران، عراق، افغانستان و برخی کشورهای خاورمیانه‌ای دیگر نیز چنین نگرانی قابل تأمل و توجه است؛ زیرا بدون اصلاحات اساسی در ساختار اداری و مدیریتی در بخش اقتصاد و بدون تحول اساسی در حکمرانی سرزمینی نمی‌توان به بهره‌وری سرمایه‌گذاری چین در ایران اطمینان داشت. در شرایط فسادگونه اداری کنونی بخش زیادی از این سرمایه‌گذاری به بهره‌وری نخواهد رسید و شرایط وام‌ها و باگشت سرمایه چین با مشکل مواجه خواهد شد که این امر به صورت مستقیم حاکمیت و مالکیت ملی را با مخاطره مواجه خواهد ساخت.

موضوع دیگری که در پروژه کمربند و جاده از اهمیت بالایی برخوردار است مسئله نیروی کار است زیرا چین اغلب برای انجام پروژه‌هایش نیروی کار خود را صادر می‌کند. بنابراین در بسیاری از کشورها مردم محلی از تمام مزایای ناشی از این پروژه‌ها بهرمنده نمی‌شوند زیرا بخش اعظمی از این پروژه‌ها توسط چینی‌ها اجرا می‌شود. شورای روابط خارجی در مطلبی نوشت براساس گزارشی که درباره پروژه‌های یک کمربند یک جاده انجام شده نزدیک به ۸۹ درصد از آنها توسط چینی‌ها انجام شده، ۷.۵ درصد توسط شرکت‌های محلی و ۳.۵ درصد توسط شرکت‌های خارجی در حال انجام است. این درحالی است که در پروژه‌های غیر از یک کمربند یک جاده در سراسر جهان، سهم شرکت‌های چینی ۲۹ درصد است و ۴۱ درصد از آنها توسط شرکت‌های داخلی انجام می‌پذیرد. ۳۰ درصد از پروژه‌ها نیز توسط شرکت‌های بین‌المللی در حال اجرا است. مطالعه موسسه بین‌المللی مک‌کینزی در سال ۲۰۱۷ نشان داد که در بین ۱۰۷۳ شرکت چینی در هشت کشور آفریقایی، تنها ۴۴ درصد مدیران به طور متوسط محلی هستند. (Chandran,)

2018/09/14). مقایسه این آمارها نشان می‌دهد که نگرانی برخی کشورها در این مورد چندان هم بی‌دلیل نیست. لذا این رویه اگر در برنامه همکاری کشورهای خاورمیانه و چین نیز حاکم باشد، آنگاه یکی از اساسی‌ترین مشخصات سرمایه‌گذاری یعنی ایجاد اشتغال زیر سوال خواهد رفت و مسئله بیکاری در کشورهایی مانند ایران و عراق و افغانستان و غیره که دغدغه اشتغال دارند در این قراردادها مورد توجه و نظر نخواهد بود. این به معنای نقش ضعیف این همکاری در توسعه و رفاه اجتماعی خواهد بود که برترین رسالت حکومت‌ها است و هرگونه بهره‌برداری از سرزمین و منابع کشور باید منتهی به اشتغالزایی و رفاه برای مردم باشد. مسئله نیروی کار برای کشورهای کوچک حوزه خلیج فارس به دلیل نداشتن نیروی انسانی کافی، چندان مشکلی ایجاد نمی‌نماید. مثلاً کشور امارت هم‌اکنون دارای ۴۵۰ هزار نیروی کار چینی مستقر در این کشور است.

نمودار ۱: تعداد کارگران و متخصصان چینی شاغل در کشورهای خلیج فارس و قراردادهای همکاری مشترک سال ۲۰۱۳

منبع: Lars, 2014: 29

• رقابت آمریکا و چین

بی‌شک یکی از چالش‌های مهم در مسیر حضور گسترده چین در خاورمیانه و بویژه منطقه نفت‌خیز خلیج فارس همانا ایالات متحده آمریکا است. خاورمیانه و خلیج فارس که تحت قدرت و نفوذ سیاسی، نظامی و اقتصادی آمریکا است، دارای شرایط ساده‌ای برای ورود و بازیگری یک قدرت جدید آنهم مانند چین که رقیب و خطری بالقوه برای منافع آمریکا است، نخواهد بود. چین با پذیرش دشواری‌های حضور در خاورمیانه و با توجه به نیاز مبرم به بازار انرژی عظیم این منطقه و بازار مصرف و موقعیت جغرافیایی آن، درصدد یک بازیگری خاص در منطقه مذکور است تا ضمن کسب منافع حداکثری دچار چالش جدی با آمریکا نشود. را این عدم چالش نیز در عدم تقابل سیاسی و نظامی با آمریکا و دور زدن تقابل‌های نرم و اقتصادی ایالات متحده است. در سایه چهارچوب موازنه نرم، الگویی که چین در خلیج‌فارس و بازخورد آن در روابطش با آمریکا از آن بهره جسته است، الگوی «تعامل و همکاری» است. مطابق با این الگو، چین با وابستگی خود از اواسط دهه ۱۹۹۰ به انرژی خلیج فارس در جهت «همکاری» با آمریکا برای حفظ «ثبات» در منطقه برآمده و در این جهت، از حضور نظامی آمریکا در منطقه تا جایی که مخل نباشد، به مثابه سواری رایگان بهره‌مند می‌گردد و در صورتی که ثبات به خطر بیفتد و آمریکا در پی اقدام نظامی باشد (مانند موضوع حمله آمریکا به عراق و یا موضوع هسته‌ای ایران)، چین در جهت تعدیل فشارهای آمریکا و یا تعدیل مواضع آن اقدام کرده است. این الگو همچنین پاسخگوی «ظهور صلح‌آمیز» چین در روابط بین‌الملل نیز هست. بر اساس این الگوی نظری، چین در کوتاه مدت تا میان‌مدت، نه به دنبال «چالش آشکار» با هژمونی آمریکا در صحنه بین‌الملل (در اینجا منطقه خلیج فارس) و نه «همکاری کامل» است؛ بلکه بر اساس

اولویت‌بندی در سیاست خارجی در برخی موضوعها رقابت آشکار و در برخی موضوعها همکاری به چشم می‌خورد؛ اما بر اساس الگوی رقابت و همکاری توامان، به تدریج با قدرتمند شدن چین، وزنه رویکرد رقابت سنگینی می‌کند. چین با ایجاد فضای همکاری با کشورهای حوزه خلیج فارس و وابسته کردن اقتصاد آنها به صادرات نفت به چین و واردات کالا و خدمات چینی، یارانی در این حوزه جغرافیایی برای خود تدارک می‌بیند. چین با یارگیری عملاً فضای موازنه نرم با آمریکا را آماده می‌کند. در واقع، رویکرد چین با آمریکا، تعامل و همکاری؛ ولی نهایتاً ایجاد فضا برای موازنه نرم با آمریکا است (بزرگمهری و میرزایی، ۱۳۹۶: ۵).

شکل‌گیری خاورمیانه نوین مرهون رقابت و جنگ میان قدرت‌های بزرگ در زمان جنگ جهانی اول بوده است. امپراتوری بریتانیا و فرانسه به واسطه دو تن از افسران خود یعنی سایکس و پیکو مرزهای کشورهای جدید التاسیس منطقه غرب آسیا را با هدف تجزیه امپراتوری عثمانی و تأمین منافع خود ترسیم کردند. با آنکه تجربه استعمار برای بسیاری از کشورهای منطقه همچون ایران، الجزایر یا عراق تجربه‌ای تلخ و توأم با تحقیر بود اما بسیاری از کشورهای عربی، بویژه شیخ نشین‌های حاشیه خلیج فارس، نه تنها ادراک منفی نسبت به مقوله استعمار نداشتند بلکه موجودیت خود را مدیون حمایت‌های کشورهای انگلستان یا ایالات متحده می‌دانستند.

چنین تجربه‌ای سبب شد تا با آغاز جنگ سرد پادشاهی‌های محافظه‌کار حاشیه خلیج فارس (به جز عربستان سعودی و عمان سایر کشورهای عرب حاشیه خلیج فارس پس از دهه ۱۹۶۰ استقلال یافتند) به عنوان متحد غرب در برابر امواج «ناصریسم» و «بعثیسم» ایستاده و جلوی پیش‌روی آنها را بگیرند. با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، آمریکا و غرب خود را برنده نهایی نبرد قدرت‌های بزرگ یافته و سلطه خود را از طریق جنگ‌های خلیج فارس و حضور نظامی در منطقه تحکیم بخشیدند.

با این حال دوران «تک قطبی» و هژمونی آمریکایی زیاد دوام نیاورد و این چین و روسیه بودند که به عنوان دو قدرت اقتصادی و نظامی وارد معادلات منطقه غرب آسیا شدند. چین به عنوان صاحب ۱۷ درصد تولید ناخالص داخلی و دومین اقتصاد بزرگ جهان برای تداوم مسیر توسعه خود نیازمند کریدورهای ارتباطی و منابع هیدروکربنی کشورهای خاورمیانه بود. در این میان کشورهای حاشیه خلیج فارس با درک دوران گذار قدرت جهانی، تأمین کننده ۴۴ درصد نفت چین شدند. حال غول‌های نفت و گاز جهان دیگر ساعت‌های خود را تنها به وقت واشنگتن تنظیم نمی‌کنند، بلکه به دنبال افزایش سهم خود از بازار انرژی چین هستند.

روابط چین و کشورهای حاشیه خلیج فارس، از سال ۲۰۰۴ با شکل‌گیری مجمع جامع همکاری چین و کشورهای عربی (CASCF) وارد دوران جدیدی شد. دومین نقطه عطف در روابط میان چین و شورای همکاری خلیج فارس را می‌توان حرکت دو طرف به سمت امضا توافق نامه تجارت آزاد در طول یک دهه گذشته دانست. امروز روابط اقتصادی میان دولت‌های حاشیه خلیج فارس با چین بسیار بیشتر از روابط تجاری با ایالات متحده آمریکا است. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۹ حجم روابط اقتصادی میان امارات و آمریکا ۲۴.۵ میلیارد دلار بوده است. این در حالی می‌باشد که حجم تبادلات اقتصادی میان امارات و چین عدد ۴۶ میلیارد دلار را به ثبت رسانده است. همچنین در همان سال حجم روابط اقتصادی میان سعودی و آمریکا ۳۷.۷ میلیارد دلار بوده؛ اما در مقابل میزان روابط اقتصادی میان چین و سعودی ۶۳ میلیارد دلار را نشان می‌دهد (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷/۱۰/۱۲). در چنین شرایطی دستگاه سیاست خارجی آمریکا «مهار چین» را از سواحل خلیج فارس آغاز کرده و به دنبال ایجاد سد نفوذ در برابر «آزدهای نفت خوار» است. شاید یکی از اصلی‌ترین اهداف بایدن از سفر به منطقه و شرکت در نشست جده مقابله با افزایش نفوذ اقتصادی در میان متحدین عرب خود باشد. جو بایدن به صراحت در نشست شورای همکاری خلیج فارس درباره استفاده چین، روسیه و ایران از خلاء خروج آمریکا از منطقه سخن گفت.

در واقع، همراستا با توسعه اقتصادی فوق‌العاده و شگفت‌انگیز چین، این کشور نیاز گسترده‌تری به منابع انرژی فسیلی مانند نفت و گاز پیدا کرده و این امر محرک اصلی چین برای حضور در خلیج فارس بوده است. بر این اساس این کشور که از اوایل دهه ۱۹۹۰ خودکفایی انرژی را از دست داده و نیازمند واردات نفت شده است، تلاش کرده برای تأمین امن و مداوم نیازهای خود، به بازیگران بزرگ انرژی در منطقه خلیج فارس همچون عربستان، قطر، امارات و ایران نزدیک شود. از آنجا که کشورهای دارنده منابع انرژی در خلیج فارس به دو طیف همکار و متحد آمریکا (کشورهای عربی) و رقیب و مخالف آمریکا (جمهوری اسلامی ایران) تقسیم می‌شوند، چین با احتیاط برای ایجاد تعادل بین رقبای منطقه قدم برداشته است و در این راستا، برای گسترش روابط اقتصادی با همه قدرت‌های منطقه و ایجاد مشارکت‌های استراتژیک جامع با هر دو طرف تأکید می‌کند. چنین سیاستی برخاسته از

رویکرد سیاسی - امنیتی خاص چین به خلیج فارس است که به عنوان دومین متغیر اثرگذار از آن یاد می‌شود. از منظر نظامی - امنیتی، چین هرچند می‌کوشد جایگاه خود را در منطقه به عنوان یک بازیگر کلیدی و ضروری تثبیت کند، اما درصدد ایجاد فضای امنیتی و مقابله با نفوذ آمریکا در این منطقه نیست؛ بلکه برعکس تلاش کشورهای غربی به ویژه آمریکا برای تأمین نظم و امنیت در این منطقه را یک فرصت مغتنم می‌داند که بتواند از این امنیت رایگان به دست آمده برای حفظ و ارتقای منافع اقتصادی خود استفاده کند. نکته دیگر اینکه پکن همواره تلاش کرده تا خود را از ورود به درگیری‌های این منطقه و برعهده گرفتن تعهدات بلندمدت حفظ کند، در همین راستا، چین در سایه سیاست کلان موازنه نرم با آمریکا، رویکرد تعامل با این کشور را در حوزه خلیج فارس دنبال می‌کند. البته چین نیز مدل امنیتی خاص خود را دارد؛ این کشور به ایده ایجاد صلح از طریق توسعه و گسترش مناسبات اقتصادی معتقد است، این در حالی است که کشورهای غربی همچنان نگاهی سنتی به تأمین امنیت در خلیج فارس دارند و این امر را از طریق ایجاد پایگاه‌های نظامی، فروش تسلیحات، شکست دادن دشمن و حفظ اتحادهای نظامی ممکن می‌دانند. البته بعد از تغییر رویکرد اخیر دولت آمریکا به منطقه غرب آسیا و تمرکز این کشور بر روسیه و چین در استراتژی امنیت ملی سال ۲۰۲۱ خود، سیاست امنیتی چین نسبت به خلیج فارس نیز تا حدودی تغییر یافته است. در نتیجه این کشور به توسعه موقعیت نظامی خود در خلیج فارس پرداخته و به طور مخفیانه درصدد ساخت یک تأسیسات نظامی در بندر خلیفه در ۵۰ مایلی شمال ابوظبی، پایتخت امارات برآمده است. فروش تسلیحات نظامی از جمله هواپیماهای L-15 به کشورهای حوزه خلیج فارس (به ویژه امارات) نیز از دیگر نشانه‌هایی است که از تغییر استراتژی چین در خلیج فارس و توسعه هر چه بیشتر نفوذ نظامی این کشور در منطقه خبر می‌دهد. هرچند چین همچنان تمایلی به جایگزینی ایالات متحده به عنوان تأمین کننده امنیت خلیج فارس ندارد و تاکنون علاقه چندانی به قبول این مسئولیت از خود نشان نداده است، اما وضعیت ویژه امنیتی منطقه خلیج فارس سبب می‌شود تا چین برای حفاظت از منافع دریایی خود و حفظ امنیت و ثبات در امتداد این گلوگاه استراتژیک انرژی، به ناچار نقش جدی‌تری بر عهده بگیرد.

رقابت بین قدرت‌های بزرگ ایالات متحده و چین به نقاط اوج تازه‌ای رسیده و به مهم‌ترین پویایی در صحنه جهانی تبدیل شده و نظم بین‌المللی با گسترش آن شکل می‌یابد. کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در میان یک واشنگتن که به طور فزاینده نگران شده و یک پکن نوظهور و قاطع قرار گرفته و خود را در انتخاب بین متحد استراتژیک اصلی و یک شریک اقتصادی مهم می‌بینند. با این وجود، آینده شراکت چین و شورای همکاری خلیج فارس با آن چه قدرت‌های بزرگ می‌خواهند از پادشاهی‌های خلیج فارس به دست آورند تعیین نمی‌شود بلکه بر اساس آن چه کشورهای خلیج فارس انتظار دارند از رقابت قدرت‌های بزرگ به دست آورند تعیین خواهد شد. این انتظار رابطه عجیب و پیچیده چین و شورای همکاری خلیج فارس را برجسته می‌سازد. اگرچه در نشست سران چین و شورای همکاری خلیج فارس بر وحدت درونی شورای همکاری خلیج فارس تأکید شد با این وجود، کشورهای خلیج فارس چشم انداز یکپارچه و منسجمی برای رویکرد منطقه‌ای به رقابت قدرت‌های بزرگ ندارند. پادشاهی‌های خلیج فارس در مورد تعهد آینده واشنگتن به منطقه تردید مشترکی دارند، اما نگرش آنان در مورد چین و رقابت قدرت‌های بزرگ به طور قابل توجهی متفاوت از یکدیگر است. این دیدگاه‌های متفاوت را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد. دسته اول کشورهای با نگرش «پوشش ریسک» هستند که عربستان سعودی و امارات را شامل می‌شوند. هر دو کشور آشکارا در برابر تصمیم واشنگتن برای خروج از خلیج فارس سعی دارند از خود محافظت کنند. بنابراین، آن دو کشور یک عنصر مشارکت استراتژیک جامع را در تعامل خود با چین گنجانده‌اند. ریاض و ابوظبی فعالانه به دنبال تنوع بخشیدن به عرصه دریافت تسلیحات از کشورهای مختلف هستند و چین اکنون به عنوان جایگزین اصلی برای تجهیزات نظامی ضروری‌ای قلمداد می‌شود که ایالات متحده از فروش آن به آن دو کشور خودداری می‌ورزد. دسته دوم «کشورهای متعادل کننده» هستند که قطر و عمان را شامل می‌شوند. هر دو کشور با باز کردن زیرساخت‌های ملی و شبکه‌های دیجیتال خود به روی سرمایه گذاری چینی روابط نزدیک‌تری با چین ایجاد کردند. با این وجود، آن دو کشور در مورد رقابت قدرت‌های بزرگ و حفظ روابط نزدیک نظامی‌شان با واشنگتن محتاط‌تر عمل کرده‌اند. قطر از طریق نقش حیاتی خود در خارج نمودن نیروهای امریکایی از افغانستان در سال ۲۰۲۱ میلادی روابط خود را با ارتش ایالات متحده تعمیق بخشید و اخیراً به جایگاه یک متحد بزرگ غیر عضو در ناتو ارتقا یافته است. عمان مراقب بوده تجهیزات نظامی چینی را خریداری نکند برخلاف قطر که موشک‌های بالستیک از پکن خریداری کرد. مسقط در سال ۲۰۱۹

میلادی یک چارچوب استراتژیک توافق نامه جدید با واشنگتن به امضا رساند که به نیروی دریایی ایالات متحده امکان دسترسی به بندر دقم در عمان را داد. دسته سوم «دولت‌های محتاط» از جمله کویت و بحرین هستند. هر دو کشور درهای خود را به روی سرمایه‌گذاری و پروژه‌های ساختمانی چین باز کرده‌اند، اما از تبدیل روابط تجاری به روابط استراتژیک خودداری نموده‌اند. کویت و بحرین دارای محدودترین قابلیت‌های نظامی در میان کشورهای شورای همکاری خلیج فارس هستند و حفاظت از ایالات متحده را برای امنیت خود حیاتی می‌دانند. در واقع، حدود ۱۳۵۰۰ نیروی آمریکایی در کویت مستقر هستند. تنها آلمان، ژاپن و کره جنوبی میزبان نیروهای بیش‌تر ایالات متحده هستند. بحرین میزبان ناوگان پنجم نیروی دریایی ایالات متحده و فرماندهی مرکزی نیروی دریایی ایالات متحده است و در ائتلاف‌های نظامی به رهبری ایالات متحده شرکت می‌کند. هر دو کشور از افزایش تعامل با چین بسیار بیش‌تر از همسایگان‌شان چیزهایی برای دست دادن خواهند داشت. علیرغم آن که رقابت قدرت‌های بزرگ استراتژی‌های مختلفی را که هر یک از کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در مورد چین دنبال می‌کنند آشکار ساخته رویکردهای متفاوت آن کشورها پیش‌بینی آینده روابط شورای همکاری خلیج فارس و چین را دشوار می‌سازد (Chaziza, 2023/01/11).

در نتیجه این بخش باید گفت که حضور و استیلای ایالات متحده در خاورمیانه و خلیج فارس چالشی مهم پیش‌روی حضور گسترده چین در این منطقه است. اما چین با سیاست عقلانی و با تکیه بر بعد اقتصادی و نرم در حال جایگزینی با ایالات متحده در بخش خرید انرژی از این منطقه و سرمایه‌گذاری در آن است. چین بدون تقابل و رویارویی با آمریکا از امنیت ایجاد شده توسط آمریکا در منطقه، برای تأمین امنیت شرکت‌ها و نیروها و ناوگان دریایی استفاده می‌کند و رفته رفته با پررنگ‌تر شدن حضور چین در این منطقه، این کشور نقش‌های جدی‌تر و قاطع‌تری را بر عهده می‌گیرد. هم‌اکنون چین با نزدیکی بیشتر به کشورهای عربی و عدم رویارویی با آمریکا در رابطه با ایران و حتی حمایت از متحدین آمریکا در مسائل مختلف منطقه‌ای در تقابل با ایران، شرایط مناسبی را برای خود فراهم آورده است. اما باید گفت همچنان امنیت و جهت‌گیری‌های کلی سیاسی در خاورمیانه تحت شعاع عملکرد آمریکا است و چین نیز با اقرار به این مسئله، نه تنها در صدد تضعیف آن نیست بلکه از این شرایط در راستای منافع خود بهره می‌برد. در یک کلام چین در شرایط حاضر هژمونی آمریکا را به‌عنوان یک واقعیت پذیرفته است.

• چالش سیاست موازنه چین بین کشورهای رقیب در خاورمیانه

رویکرد چین، ترکیبی از پوشش استراتژیک و رویکرد «دوستی با همه» (Friends with Everyone) است که ذات دیپلماسی مشارکتی و به شکل گرفتن این احساس کمک می‌کند که تعهد چین به هر یک از دو اردوگاه رقیب در خلیج فارس در بهترین حالت سطحی است و این کشور به‌طور فرصت‌طلبانه بدون اینکه به هیچ‌یک از دو طرف تعهدی جدی داشته باشد، با هر دو ارتباط برقرار می‌کند. این رویکرد چین خود دارای چالش‌های است که باید روابط خود با بازیگران رقیب یا متعارض مانند ایران-اسرائیل یا ایران-شورای همکاری خلیج فارس بویژه عربستان را در کنار یکدیگر مدیریت کند. در طول چند دهه چین در این مسیر با مشکلاتی مواجه بوده و هیچ‌گاه نتوانسته بود از حداکثر ظرفیت بازیگران منطقه خاورمیانه بهره بگیرد.

تحلیل منافع تجاری، سرمایه‌گذاری و سیاسی موجود چین در خلیج فارس، دینامیک پیچیده‌تری (Dynamic Complex) را نیز نشان می‌دهد. از نظر «تجاری»، شکاف قابل‌توجهی بین رژیم‌های سلطنتی خلیج فارس و ایران در همه شاخص‌ها وجود دارد و شورای همکاری خلیج فارس بسیار جلوتر است. تجارت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۱۹، ارزش تجارت چین و ایران ۱۹ میلیارد دلار بوده درحالی‌که این عدد در خصوص پادشاهی‌های خلیج فارس بیش از ۱۷۶ میلیارد دلار بود. در بررسی کشور به کشور، ایران پس از عربستان سعودی و امارات و تنها کمی جلوتر از کویت و عمان قرار دارد. تجارت عربستان و امارات با چین بسیار بیشتر از ایران است. البته تحریم‌ها سقفی مصنوعی برای تجارت چین با ایران ایجاد می‌کند؛ اما بازهم نقش ممانعتی جدی ایفا می‌کنند. چین پایبندی به تحریم‌های ایران را به حمایت از این کشور ارجح می‌داند. اگرچه ایران یک بازار بالقوه بزرگ محسوب می‌شود، اما کشورهای شورای همکاری خلیج فارس روابط تجاری عمیق و گسترده‌ای با چین دارند. آن‌ها مدت‌هاست که در حال مذاکره بر سر توافقنامه تجارت آزاد چین و شورای همکاری خلیج فارس هستند.

یکی از مهمترین دلایل حضور چین در معادلات منطقه‌ای، دیدگاه اقتصادی این کشور در این حوزه است. چین با ظرفیت ۳/۵۴ درصد تولید نفت در سال‌های اخیر، با توجه به رشد ۹ درصدی اقتصاد آن و دارا بودن ۵/۶ درصد از کل مصرف جهانی نفت، در

جایگاه دومین مصرف‌کننده نفت در جهان پس از ایالات متحده آمریکا قرار گرفته، به گونه‌ای که افزایش روزافزون مصرف نفت در چین آن را به کشوری انرژی بر تبدیل کرده است (الهی، ۱۳۸۴: ۱۶۸). چین برای ایفای نقش مسلط در منطقه و حتی در بین قدرت‌های جهانی، نیازمند رشد سریع اقتصادی است. از زمانی که این کشور و شورای همکاری خلیج فارس موافقتنامه چهارچوب همکاری‌های اقتصادی، تجاری، سرمایه‌گذاری و فناوری را امضا و مذاکرات مربوط به منطقه آزاد تجاری چین و شورای همکاری خلیج فارس را آغاز کردند، رابطه اقتصادی آنها در حوزه‌های تجاری، اقتصادی، و پروژه‌های پیمانکاری به سرعت توسعه یافت و شورای همکاری خلیج فارس به هشتمین شریک تجاری بزرگ چین تبدیل شد که امروزه به‌عنوان بازاری نوظهور برای چین محسوب می‌شود. مهم‌ترین عرصه‌های روابط اقتصادی چین و شورای همکاری به شرح ذیل قابل بررسی می‌باشند (ابراهیمی فر و هدایتی، ۱۳۹۴: ۱۰).

از نظر «سرمایه‌گذاری و قراردادها»، پادشاهی‌های خلیج فارس نیز بر ایران مزیت دارند. شرکت‌های چینی در ساخت زیرساخت‌های شورای همکاری خلیج فارس پیشرفت چشمگیری داشته‌اند و با رشد اقتصادهای دیجیتال خلیج فارس، چین در این بخش نیز سرمایه‌گذاری کرده است. بررسی سرمایه‌گذاری جهانی چین که توسط موسسه امریکن آنترپرایز (AEI) انجام شده نشان می‌دهد که ارزش مشارکت شرکت‌های چینی در شورای همکاری خلیج فارس نسبت به ایران برتری فوق‌العاده‌ای دارد و بازمهم امارات و عربستان سعودی از جمهوری اسلامی ایران پیشی گرفته‌اند. بخش اعظم این امر به‌جای سرمایه‌گذاری، در قراردادها است. داده‌های این موسسه نشان می‌دهد که از زمانی که چین طرح کمربند راه (BRI) را در سال ۲۰۱۳ اعلام کرد، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس مجموعاً ۶۵ میلیارد دلار در قراردادها و سرمایه‌گذاری برای چین ارزش داشتند. درحالی‌که ارزش ایران کمتر از ۱۳ میلیارد دلار بوده است. با اینکه ارزش پروژه‌ها در بحرین، کویت، عمان و قطر همگی تا حدودی متوسط بوده، امارات ۷۹.۲۵ میلیارد دلار و عربستان سعودی ۶۸.۲۰ میلیارد دلار قرارداد امضا کرده‌اند که هر دو به‌طور قابل توجهی بیشتر از ایران است. داده‌های ChinaMED در مورد سهام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) داستان مشابهی را بیان می‌کند. در سال ۲۰۱۹، شورای همکاری خلیج فارس مجموعاً ۶.۱۱ میلیارد دلار سرمایه دریافت کرد و در مقابل ایران فقط ۳ میلیارد دلار دریافت کرد. امارات به‌تنهایی با ۶.۷ میلیارد دلار، دو برابر ایران سرمایه دریافت کرد. چین همچنین یک معماری مالی (Financial Architecture) در پادشاهی‌های خلیج فارس ایجاد کرده است، به‌طوری‌که بانک‌های این کشور در همه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به‌جز عمان فعالیت می‌کنند. شعبه دویی بانک کشاورزی چین به‌عنوان مرکز تهاثر برای معاملات با یوان چین تعیین شده است. چین همچنین دارای یک مرکز تسویه‌حساب برای تجارت و تأمین مالی بر اساس ارز یوان است. در همین حال، بانک کونلون، تنها بانک فعال چینی در ایران، دامنه فعالیت‌های تجاری خود را به‌شدت کاهش داده است. این بانک در واکنش به تحریم‌های بیشتر ایالات متحده در اوایل سال ۲۰۱۹، به مشتریان ایرانی خود اعلام کرد که از ۹ آوریل ۲۰۱۹، «دیگر هیچ‌گونه تسویه‌حساب تجاری در ساخت‌وساز، معدن، تولید و صنایع نساجی را نمی‌پذیرد و خدمات خود را محدود می‌کند». این امر بر اهمیتی که چین برای روابط آمریکا در مقایسه با روابط با ایران قائل است، تأکید می‌کند (فرحناکیان، ۱۴۰۱/۱۰/۰۳).

این پویایی به «حوزه سیاسی» نیز گسترش می‌یابد. اوج تجارت چین و ایران در دهه گذشته در سال ۲۰۱۴ بود که به ۳۸ میلیارد دلار رسید. در همان سال، ارزش تجارت چین با ایالات متحده بیش از ۵۲۰ میلیارد دلار بود. مهم‌ترین رابطه اقتصادی چین با ایالات متحده است و رابطه با ایران به‌صورت بالقوه برای چین مشکل‌ساز است و در حال حاضر ارزش مشکلاتی را که ایجاد می‌کند، ندارد. چین هم در مناقشه تجاری خود با آمریکا درگیر است و هم درعین حال از ایران ناامید است. بسیاری از شرکت‌های چینی با توجه به مشکلات موجود، ریسک تجارت با ایران را نمی‌پذیرند. اگر چین مجبور به انتخاب بین بهبود روابط تجاری با ایالات متحده و افزایش تجارت با ایران شود، معلوم است که چه انتخابی صورت خواهد داد. شراکت راهبردی جامع چین با ایران ماه‌ها پس از اعلام برجام امضا شد، در زمانی که بسیاری امیدوار بودند ایران در مسیر بین‌المللی نقش سازنده‌تری به خود بگیرد. رهبران چین به‌طور فعال در رساندن ایران به توافق مشارکت وعده افزایش سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی با حل موفقیت‌آمیز توافق هسته‌ای، مرتبط بود. این اهرم همچنان یکی از مشخصه‌های اصلی روابط چین و ایران بوده است. ارتباط بین شراکت ایران و چین و برجام به‌صراحت بیان نشده است، اما زمان‌بندی آن تصادفی به نظر نمی‌رسد. مشارکت استراتژیک جامع بین ایران و چین در ژانویه ۲۰۱۶ امضا شد. رئیس‌جمهور شی، ایران را در فهرست مقصد اولین سفر خود به خاورمیانه درج کرد و به‌این ترتیب او

اولین رئیس‌جمهوری بود که بعد از امضای برجام به تهران سفر کرد. در این میان، چین با دو شریک استراتژیک دیگر خود در خلیج فارس یعنی عربستان سعودی و امارات متحده عربی، در حال مذاکره بود. قرارداد مشارکت با سعودی‌ها چند روز قبل از امضای قرارداد با ایران امضا شد. قرارداد با امارات نیز در ژوئیه ۲۰۱۸ در جریان سفر دیگر شی جین‌پینگ به خاورمیانه امضا شد. هیچ‌کدام از این قراردادها در مرحله اجرای خود با مانعی مواجه نشده‌اند. در نتیجه، هر دو در مرحله اجرا هستند، در حالی که قرارداد با ایران در مرحله تدوین باقی مانده است. مشارکت راهبردی جامع چین و عربستان منجر به ایجاد کمیته مشترک سطح بالا و گروه راهبردی این مشارکت شد. مشارکت استراتژیک جامع چین و امارات متحده عربی نیز در مسیر مشابهی قرار دارد. در مقابل، انزوای سیاسی ایران فرصت‌هایش را برای تعامل عمیق‌تر سیاسی و دیپلماتیک با چین محدود کرده است. ایران سیاست‌های پرخطر و پرهزینه‌ای را دنبال کرده که به انزوایش در میان چندین همسایه خاورمیانه‌اش کمک کرده است.

از منظر تأثیرات سفر رئیس‌جمهور چین به عربستان سعودی بر منافع ایران، روشن است که آثار منفی به همراه خواهد داشت. عربستان سعودی همان‌گونه که اشاره شد، به مرکز ثقل دیپلماسی منطقه‌ای چین در خاورمیانه تبدیل شده است و به‌نوعی جای ایران را گرفته است. پیش از تحریم‌های بین‌المللی، ایران مهم‌ترین شریک تجاری چین و در کنار عربستان سعودی از مهم‌ترین صادرکنندگان نفتی به این کشور بود. با اعمال تحریم‌های بین‌المللی و تداوم بیش از یک دهه‌ای آن‌ها، نه تنها روابط تجاری چین و ایران رو به کاهش نهاد، بلکه ایران جایگاه خود را در بازار انرژی چین نیز از دست داد و از یکی از سه عرضه‌کننده بزرگ نفت این کشور به یکی از کشورهای کم‌اهمیت در صادرات نفت به چین بدل شد. در شرایط کنونی، کشورهای کلیدی صادرکننده نفت به چین در خاورمیانه جملگی کشورهای جهان عرب‌اند. در همین راستا، کشورهایمانند امارات و عراق جایگزین ایران در بازار نفتی چین شده‌اند. افزون بر این، عربستان سعودی بدل به مهم‌ترین شریک تجاری چین در خاورمیانه شده است. همان‌گونه که جدول زیر نشان می‌دهد، حجم تجارت دو کشور از ۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ به ۸۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ افزایش یافته است که جهش قابل‌توجهی را نشان می‌دهد. عربستان سعودی در سال ۲۰۲۱، ۵۶ میلیارد دلار به چین صادرات داشته است که رقم قابل‌توجهی محسوب می‌شود؛ این در حالی است که در همین بازه زمانی، روابط تجاری ایران و چین پیوسته رو به کاهش بوده است. در تصویر کلان، حجم تجارت چین و جهان عرب در سال ۲۰۲۱ حدود ۳۳۰ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال پیش از آن، حدود ۳۷ درصد رشد کرده است. از زمان اجرایی شدن ابتکار کمربند و راه یا کلان پروژه ابریشم تاکنون، چین حدود ۲۰۰ پروژه در حوزه‌های مختلف با کشورهای عربی را اجرایی کرده است؛ این در حالی است که در طی همین مدت، هیچ پروژه مهمی میان ایران و چین در حوزه کلان پروژه ابریشم اجرایی نشده است. از جمله پروژه‌های میان چین و کشورهای عربی، احداث نخستین راه‌آهن سریع‌السیرو برقی مصر است که سال گذشته توسط شرکت‌های چینی در این کشور وارد فاز اجرایی شد؛ در حالی که برقی کردن راه‌آهن مشهد-تهران از سال ۲۰۱۷ تاکنون در پیچ‌وخم قرار دارد و هنوز شرکت‌های چینی در این باره فعالیت چندانی انجام ندادند. تبدیل شدن جهان عرب و به‌ویژه عربستان سعودی و امارات به کانون دیپلماسی اقتصادی چین در خاورمیانه، برای دولت و بخش خصوصی ایران هشداردهنده است. در صورتی که موقعیت این کشورها به‌عنوان شرکای اصلی چین در خاورمیانه تثبیت شود و آنان از آزادی عمل کامل در تعامل با غرب و روسیه نیز برخوردار باشند، سرعت رشد و توسعه اقتصادی آن‌ها بسیار فراتر از ایران خواهد بود. این رشد در میان‌مدت، ثروتی را در این کشورها تولید می‌کند و چنان پیوندهای آن‌ها با قطب‌های قدرت و ثروت را تنگاتنگ می‌سازد که ایران توان رقابت با آن‌ها را نخواهد داشت. از نظر اقتصادی، توجه به این نکته اهمیت دارد که ایران نه تنها اقتصادهای غربی را از دست داده است، اکنون بیم آن می‌رود اقتصاد چین را نیز از دست دهد و پس از کشورهای عربی به‌عنوان بازیگری درجه دوم در خاورمیانه در رادار دیپلماسی اقتصادی چین تلقی شود. پرسش راهبردی از منظر منافع ملی، آنکه چرا و به چه دلایلی علیرغم توافقنامه پرسروصدای همکاری راهبردی میان ایران و چین، موسوم به توافقنامه ۲۵ ساله، چین عمده سرمایه‌گذاری‌های خود را در جهان عرب به‌ویژه در خلیج فارس صورت می‌دهد؟ در دو هفته اخیر چین یک قرارداد ۶۰ میلیارد دلاری ۲۷ ساله با قطر امضا کرده و اکنون حدود ۳۰ میلیارد دلار موافقت‌نامه و قرارداد با عربستان سعودی امضا کرده است؛ در حالی که در سال‌های اخیر توافق معناداری در حوزه اقتصادی میان ایران و چین صورت نگرفته است. تبدیل شدن کشور به یک بازیگر درجه دوم در دیپلماسی اقتصادی چین یک خطر بالقوه است و باید آن را جدی گرفت.

اخیراً شرکت قطر انرژی قراردادی ۲۷ ساله به ارزش ۶۰ میلیارد دلار برای تامین گاز طبیعی مایع (LNG) با سینوپک چین امضا کرده است که طولانیترین قرارداد ال. ان. جی تاکنون به شمار می‌رود. در قالب این قرارداد، ۴ میلیون تن گاز مایع به مدت ۲۷ سال به چین صادر خواهد شد. قطر انرژی در اوایل سال جاری، پنج قرارداد برای توسعه توان تولید و صادرات خود را با شرکای مختلف امضا کرد. این قراردادها ظرفیت مایع‌سازی گاز قطر را از ۷۷ میلیون فعلی تا سال ۲۰۲۷ به ۱۲۶ میلیون تن در سال افزایش می‌دهد. قطر اعلام کرده است که مذاکرات با سایر خریداران در چین و اروپا که می‌خواهند امنیت عرضه داشته باشند، ادامه دارد. قطر در حال حاضر بزرگ‌ترین صادرکننده ال. ان. جی در جهان است. پروژه توسعه میدان شمالی موقعیت این کشور را به شدت تقویت خواهد کرد و به تضمین عرضه بلندمدت گاز به اروپا و آسیا کمک می‌کند. چین در حالی بزرگ‌ترین قرارداد صادرات ال. ان. جی را با قطر امضا کرده است که در پیامد خروج آمریکا از برجام شرکت سی. ان. پی. سی این کشور از قرارداد ۵ میلیارد دلاری برای توسعه فاز ۱۱ پارس جنوبی خارج شد. علیرغم سروصداهای بسیار در مورد همکاری راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین، پکن توجهی به سرمایه‌گذاری در صنعت انرژی ایران نشان نداده است و در کشورهای رقیب ایران به دنبال فرصت است. روشن است که تحریم‌های شدید و نااطمینانی فزاینده در اقتصاد سیاسی ایران مهم‌ترین عامل عدم تمایل چین به سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های انرژی ایران است. قرارداد جدید گازی با قطر و سرمایه‌گذاری گسترده چین در پروژه‌های نفتی کشورهای جنوب خلیج فارس و نیز عراق نشان می‌دهد که منطق اقتصادی بر رفتار شرکت‌های دولتی بزرگ این کشور و حکومت آن حاکم است. چین روی کاغذ در مورد گسترش روابط اقتصادی با ایران تمایل زیادی نشان می‌دهد اما در عرصه عمل ایران در رادار سرمایه‌گذاری چین قرار ندارد. قرارداد عظیم با قطر تازه‌ترین نمونه این وضعیت است.

از دید پایگاه رسمی چاینا دیلی در مصاحبه با گوخان ارلی، هماهنگ‌کننده مطالعات خلیج فارس در مرکز مطالعات خاورمیانه در ترکیه، اتخاذ موضع مشترک در مورد مسائل حال و گذشته، مانند مسئله بین امارات متحده عربی و ایران بر سر جزایر، نشان می‌دهد که روابط شورای همکاری خلیج فارس با چین بر پایه‌های دائمی‌تری استوار است. از دید ارلی «در عین حال، هم در نشست سران و هم در بیانیه پس از آن، اشاره شده که امنیت شورای همکاری خلیج فارس، امنیت چین است. بنابراین آن جنبه از روابط استراتژیک شورای همکاری خلیج فارس و چین را در اینجا دیده می‌شود». در این بیانیه، رهبران بر لزوم حمایت از معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، جلوگیری از تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی در منطقه شورای همکاری خلیج فارس و اطمینان از ماهیت صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران به منظور حفظ امنیت و ثبات جهان و منطقه تاکید کردند. آنها بار دیگر بر لزوم همکاری ایران کامل با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تاکید کردند. آنها همچنین بر حمایت خود از شورای رهبری ریاست جمهوری در یمن به ریاست رشاد العلیمی، رئیس جمهور یمن تاکید کردند و ابراز امیدواری کردند که یک راه حل سیاسی مطابق با ابتکار شورای همکاری خلیج فارس و مکانیسم اجرایی آن، نتایج کنفرانس گفتگوی ملی یمن (NDC) و قطعنامه ۲۲۱۶ شورای امنیت، حاصل شود. آنها از همه طرف‌های یمنی خواستند که فوراً مذاکرات مستقیم را تحت نظارت سازمان ملل آغاز کنند (اگو ایران، ۱۴۰۱/۰۹/۱۹).

این بیانیه مشترک چین و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس بیانگر چند نکته مهم و تغییر رویه چین از سیاست موازنه پیشین است. موضوع اختلاف ارضی ایران و امارات و حمایت عربی چین، مسئله جانبداری از سیاست عربی در مورد یمن، موضع در مورد مسئله هسته‌ای ایران، هر سه بیانگر این مهم است که چین سیاست جدیدی را در شرایط ناامیدی از بهبود شرایط ایران و رفع محاصره اقتصادی ایران برگزیده است که به نحوی پایان رویه موازنه‌گرایی بین کشورهای دو سوی خلیج فارس است. در هر صورت چین در دوره موازنه‌گرایی بین بازیگران منطقه‌ای خاورمیانه با چالش‌هایی مواجه بود و حرکت این کشور علیرغم تدوین پیمان‌های استراتژیک با طرف‌های مختلف، نمی‌توانست از عمق استراتژیک برخوردار باشد. طبیعتاً در شرایط ساختار چالشی خاورمیانه و بازیگران رقیب و گاه متخاصم، نمی‌توان توازن بین کشورها را رعایت نمود و در عین حال گونه‌ای از روابط استراتژیک نیز با آنها داشت. لذا با افزایش ریسک روابط با ایران و ناامیدی چین از بازگشت ایران به بازار انرژی و مهیا شدن شرایط سرمایه‌گذاری در این کشور، کشور چین رویکرد جدید مبتنی بر روابط استراتژیک با رقبای ایران در حوزه خلیج فارس را در پیش گرفت و این اتفاق در جریان سفر اخیر رئیس جمهور چین به عربستان و در جمع کشورهای عربی حوزه خلیج فارس بسیار سریع و صریح رخ داد.

نتیجه‌گیری

در مسیر توسعه حضور چین در خاورمیانه چالش‌های وجود دارد که منجر به کند شدن و گاه احتیاط چین در این حوزه می‌گردد. برخی از بازیگران و کشورها معتقدند که صنایع چین مانند صنایع فولاد و ذوب آهن و خودروسازی به دلیلی نیروی کار ارزان چین و هزینه‌های تمام شده اندک می‌تواند تهدیدی برای تولیدات مشابه کشورهای دیگر باشد. بعنوان مثال صنایع فولاد ایران با تهدید جدی از سمت فولاد چین مواجه است و نه تنها ایران بازار خود در کشورهایی مانند عراق را از دست داده است بلکه نگرانی از ورشکستگی صنایع فولاد ایران به دلیلی از دست دادن بازار داخلی نیز وجود دارد. آمریکا نیز تعرفه‌هایی را بر روی فولاد چین تنظیم نموده است. برخی از کارگاه‌های تولیدی در داخل کشورهای خاورمیانه در اثر ورود کالاهای مشابه ارزان چینی ورشکست شده‌اند. همچنین نوعی بدبینی به شکل سرمایه‌گذاری‌های چین وجود دارد. برخی از متخصصان معتقدند که پروژه ابتکار کمربند و جاده و سایر قراردادهای چین در قالب سرمایه‌گذاری چین در کشورهای بویژه در حال توسعه، سبب استعمار این کشورها در قالب بدهکاری‌های بانکی و ناگزیری این کشورها در واگذاری بسیاری امتیازات به چین می‌شود. در صورت عدم سودآوری پروژه‌ها نیز کشورهای مذکور باید خسارت ناشی از سرمایه‌گذاری را بپردازند. به دلیل شرایط امنیتی و سیاسی خاورمیانه این مسئله خود محتمل و نگران کننده است. این نگرانی را اصرار طرف چینی بر عدم انتشار متن قراردادها دامن می‌زند. همچنین در بسیاری از پروژه‌های چینی، نیروی انسانی ماهر و نیمه ماهر چینی در کشورهای مقصد حضور دارند و این سبب می‌شود تا اشتغال که مهمترین هدف و محرک کشورهای منطقه برای توسعه است نیز تأمین نشود. این نگرانی برای کشورهایمانند ایران و عراق و غیره بسیار قابل لمس تر است. مجموع این موضوعات سبب ایجاد نوعی نگرانی در بین کنشگران سیاسی و اقتصادی در کشورهای هدف شده است که یکی از موانع توسعه سرمایه‌گذاری و حضور اقتصادی و سیاسی چین در منطقه خاورمیانه است.

حضور گسترده چین در خاورمیانه طبیعتاً سبب نگرانی آمریکا بعنوان قدرت هژمون در منطقه شده است و روز به روز بر این نگرانی افزوده خواهد شد. تأکید جو بایدن بر لزوم مقابله با نفوذ چین در بین شرکای آمریکا در خلیج فارس یکی از فمت‌های تأیید کننده این موضوع است. حضور اقتصادی چین و سرمایه‌گذاری‌های گسترده در خاورمیانه و ایجاد و ابستگی بین اقتصاد چین و خاورمیانه سبب می‌شود تا اثرگذاری آمریکا بر تصمیمات سیاسی و ژئوپلیتیکی آینده رهبران خاورمیانه کمتر شود و این نوعی تهدید علیه منافع ایالات متحده در خاورمیانه است. لذا چین با علم به این موضوع تلاش می‌نماید با حضور نرم در قالب موضوعات اقتصادی و عدم چالش سیاسی و امنیتی با آمریکا، خود را قدرتی تهدیدگر برای آمریکا نشان ندهد. هر چند به هر حال آمریکا واقف به شرایط رو به تهدید چین در خاورمیانه است. شاید اگر حساسیت آمریکا در خاورمیانه نبود، کشور چین تاکنون چند برابر وضعیت کنونی دارای حضور اقتصادی و حتی سیاسی در خاورمیانه بود. تبعیت چین از تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران خود مانعی بر سر راه توسعه پروژه‌هایی مانند ابتکار کمربند و جاده است که در صورت حذف ایران از این پروژه نیز تهدیدات و هزینه‌های هنگفتی متوجه چین خواهد شد. ابتکار کمربند و جاده در شرایط امنیتی بگرنج خاورمیانه تاحدودی به بن بست خورده و چین فعلاً تلاش می‌نماید تا پروژه‌های مجزایی را در زیرساخت‌های انرژی در کشورهای حوزه خلیج فارس و نیز افغانستان و آسیای مرکزی اجرا نماید. بنابراین یکی از مهمترین چالش‌های حضور گسترده چین در خاورمیانه همانا ایالات متحده و سیاست‌های امنیتی و غیره این ابرقدرت هژمون است.

علاوه بر این، شرایط سیاسی-امنیتی خاورمیانه و حضور کشورهای با انگاره و منافع متعارض مانند ایران-اسرائیل و ایران-عربستان و کشورهای حوزه خلیج فارس، خود چالشی بزرگ پیش روی چین در تعمیق روابط تجاری و سیاسی خود با کشورهای منطقه است و خاورمیانه را مانند بازی شطرنجی شکل داده است که چین ناگزیر از موازنه ظریف و دقیق بین منابع همه کشورها تاکنون بوده است. این سیاست چین مانع از ایجاد واقعی و زمینی پیمان‌ها و توافقات استراتژیک با کشورهای منطقه شده است. نزدیکی به طرف ایرانی یا عرب یا اسرائیلی سبب بروز وتکنش‌هایی در منطقه تاکنون شده است و چین را از ایجاد یک سازه ژئوپلیتیکی موثر بازداشته بود. رفتارهای چین در طی سفر رئیس جمهور این کشور به حوزه عربی خلیج فارس و اتخاذ موضع علیه منافع ایران نیز ناشی از تصمیم چین برای پایان دادن به سیاست ایجاد موازنه بین همه بازیگران و ترک رویه قبلی است. چراکه

چین از ایران به دلیل تحریم‌های فزاینده و وضعیت جدید سیاسی آن قطع امید نموده و سعی در نزدیکی به کشورهای عربی که در تحریم غرب قرار ندارند نموده است. در محاسبات چین ایران تا زمانی نامشخص در شرایط تحریم و تقابل با آمریکا و در نتیجه حساسیت در نزدیکی به این کشور باز خواهد ماند و حال هزینه نزدیکی یکطرفه به اعراب بسیار کمتر از هزینه ادامه نزدیکی و حمایت از ایران خواهد بود.

در مجموع باید انگاره منفی به نوع و شکل سرمایه‌گذاری‌ها و صادرات کالاهای چینی، حضور هژمون قدرتمند آمریکا و سیاست چند دهه موازنه‌گرایی چین بین قدرت‌های رقیب و متخاصم در خاورمیانه را از عوامل اصلی در ایجاد چالش در مسیر حضور گسترده چین در خاورمیانه دانست که چین سعی در اصلاح سیاست‌های خود و دور زدن این موضوعات است که البته چندان مشخص نیست که این کشور موفق به این موضوع شود یا نه؛ چراکه خاورمیانه در کنار مزیت‌های ژئواکونومی مجموعه‌ای از پیچیدگی ژئوپلیتیکی دارد که ورود به این بازی برای چین را دشوار می‌نماید و همچون موضوعات اقتصادی امری شفاف و قابل پیش‌بینی نیست. لذا پاسخ سوال تحقیق «چه چالش‌هایی پیش‌روی حضور گسترده چین در این منطقه خاورمیانه وجود دارد؟» داده می‌شود.

منابع

۱. ابراهیمی‌فر، طاهره و میرسعید هدایتی، (۱۳۹۴)، چین و شورای همکاری خلیج فارس پس از جنگ سرد؛ از قدرت اقتصادی تا نفوذ سیاسی، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال دهم، شماره سوم، تابستان، صص ۴۰-۷.
۲. بزرگمهری، مجید و مریم میرزایی (۱۳۹۶)، حضور چین در خلیج فارس؛ پیامدهای سیاسی و استراتژیک، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره ۳۱، تابستان، صص ۳۰-۱.
۳. خبرگزاری مهر (۱۴۰۱/۰۵/۱۲)، راهبرد چین در قبال کشورهای خلیج فارس چیست؟، قابل بازیابی در: <https://www.mehrnews.com/news/5551071> /راهبرد-چین-در-قبال-کشورهای-خلیج-فارس-چیست.
۴. فرحناکیان، فرشید (۱۴۰۱/۱۰/۰۳)، تاثیر ژئواستراتژی چین در عربستان بر ایران، قابل بازیابی در: <https://www.aftabeyazd.ir/253>.
۵. فولر، گراهام (۱۳۷۳)، قبله عالم: ژئوپلیتیک ایران، ترجمه عباس مخبر، تهران: نشر مرکز.
۶. کریمی‌پور، یداله (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)، تهران: جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی).
۷. لاکست، ایو (۱۳۹۱)، از ژئوپولیتیک تا چشم‌انداز "فرهنگ جغرافیا"، ترجمه سیروس سهامی، مشهد: نشر پاپلی.
۸. مجتهدزاده، پیروز (۱۳۹۲)، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران: انتشارات سمت.
۹. مختاری‌هشی، حسین (۱۳۹۷)، تبیین مفهوم ژئواکونومی (اقتصاد ژئوپلیتیکی) و توصیه‌هایی برای ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهاردهم، شماره دوم، تابستان، صص ۸۲-۵۶.
10. Agnew, John (2004), *Geopolitics; Re-visioning World Politics*, Routledge.
11. Blouet, Brian (2001), *Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century*, Reaktion Books.
12. Chaziza, Mordechai (2023/01/11), *Will Great Power Competition Divide the Gulf?*, The National Interest, Retrieved at: <https://nationalinterest.org/feature/will-great-power-competition-divide-gulf-206096>.
13. Cohen, S. B (1986), *Global Geopolitical Change in the Post-Cold War era*. *Annals of the Association of American Geographers*, 81, 551-580.
14. Cohen, Saul, B (1994), *Geopolitics in the New World Era*, The paper in book: *Reordering the World*. Edited by: George J. Demko and William B. Wood.

15. Dalby, Simon (1998), *Ecological Metaphors of Security: World Politics in the Biosphere, Alternatives: Global, Local, Political*, Volume 23, Issue 3, <https://doi.org/10.1177/030437549802300302>.
16. Dodds, Klaus (2000), *Geopolitics in a changing world*, Addison-Wesley.
17. O'Tuathail, Gearóid (1996), *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, University of Minnesota Press.
18. OICA (2019), *2019 Production Statistics*, International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA), Retrievable at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2019-statistics/>.
19. Richter, Felix (2021/05.04), *China Is the World's Manufacturing Superpower*, Statista, retrievable at: <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>.
20. Richter, Wolf (2021/02/08). *US Trade Deficit in 2020 Worst since 2008, Goods Deficit Worst Ever Despite First Ever Petroleum Surplus. Services Surplus Drops Again*, Wolf Street, and Retrievable at: <https://wolfstreet.com/2021/02/08/us-trade-deficit-in-2020-worst-since-2008-goods-deficit-worst-ever-despite-first-ever-petroleum-surplus-services-surplus-drops-again/>.
21. Verma, Nidhi & Shu Zhang (2021/03/08), *Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption*, Reuters, Retrievable at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis-idUSKBN2B000L>.
22. Wong, Erebus, Lau Kin Chi, Sit Tsui & Wen Tiejun (2017), *One Belt One Road*, Monthly Review, Volume 68, Issue 08 (January 2017). Retrievable at: <https://monthlyreview.org/2017/01/01/one-belt-one-road/>.
23. Workman, Daniel (2021), *Top 15 Crude Oil Suppliers to China, World's Top Exports*. Retrievable at: <https://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>.